

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Infinitely less than zero?

MARK KINET

Je hebt in de psychoanalyse twee pijlers: de klinische, die empirisch waarneembare verschijnselen beschrijft en de metapsychologische die daarachter (min of meer speculatief) werkzame wetmatigheden vooropstelt. De ene is *experience-near*, de andere *experience-distant*. Sommige psychoanalytici verwijzen bij voorkeur in het eerste, andere in het tweede domein. Toch dienen ze idealiter samen te gaan. We kunnen mensen immers alleen goed helpen als we ook de fundamentele werking van hun geest kunnen bevatten. Dit vergt naast een ideografische steeds een nomothetische insteek. Vrij naar Marx is trouwens niets praktischer dan een goede theorie.

We zijn als psychoanalytici allemaal goed vertrouwd met het primaire- en het secundaire-procesdenken. Het primaire proces is dat wat ons droomleven c.q. ons onbewuste domineert. Er is een vrije flux van energie en een associatieve keten waarin verdichting en verschuiving een sleutelrol spelen. Het lust-principe is daarbij een soort thermostaat. Levende wezens zijn negentropisch en streven qua spanning niet naar zero, maar naar constantie. Het secundaire proces is dat van het bewuste denken: talig en rationeel, beantwoordend aan een aristotelische logica. Hier blijft het lustprincipe werkzaam, maar het wordt opgetild naar het realiteitsprincipe dat in haar verlengde ligt. In zijn metapsychologische tekst over het onbewuste maakt Freud verder onderscheid tussen onbewuste, voorbewuste en bewuste. In die over de verdringing maakt hij verschil

tussen de oer-verdringing en de eigenlijke (na)verdringing. In het eerste geval zijn inhouden op geen enkel moment bewust geweest. Hun werd vanaf onze vroegste ontwikkeling de opname in het bewuste ontzegd. Zij komen niet in verhaal, maar hun voorstelling en lading blijven onveranderd voortbestaan en blijven hun beslissende stempel drukken. De tweede fase van de verdringing heeft betrekking op gedachtegangen die met de oorspronkelijke associatief verstrengeld zijn. Daarom ondergaan ze hetzelfde lot als het oer-verdrongene. De 'eigenlijke' verdringing is dus een na-dringen.

Na Freud kreeg het onbewuste nog veel andere invullingen, zoals het cognitieve, het fysiologische, het ideologische of dat van de gehechtheid die alle buiten ons weten ons (be)leven bepalen. Het onbewuste had ook bij Freud reeds verschillende betekenissen: een descriptieve, een dynamische en een systemische. In zijn structurele model blijken zowel Es, Ik als Boven-Ik over onbewuste, voorbewuste als bewuste kanten te beschikken. Het Es is dan niet het door talige wetmatigheden gestuurde domein van de droom, maar een poel van ziedende driften die uit ons lichaam naar het onbewuste opborrelt.

Zoals allengs veel begripsverwarring ontstond tussen ik, het Ik, het Zelf en het subject, zo werd ook de overlap tussen Es en onbewuste een mistig domein. Is het onbewuste bovendien wel intern of bevindt het zich in een veld/zone rondom/tussen ons? Met het neologisme van de extimiteit of met zijn beeld van de Möbius-ring lopen binnen en buiten voor Lacan in elkaar over. Voor hem is de oer-verdringing gelijkgeboortig met onze intrede in de (symbolische) taal die immers niet alles in haar register

opneemt. Het is het reële dat nooit helemaal (in tegenstelling tot helemaal nooit) aan symbolisch-imaginaire voorstellingen gebonden geraakt. Ook voor Bion wordt niet alle ervaring ›gealfabetiseerd‹. Beta-elementen blijven bij gebrek aan alfa-functie in ons voortbestaan en oefenen onbewust hun disruptieve werking uit.

Twee hedendaagse psychoanalytici gebruiken een model dat deze beide perspectieven compleeteert. Er is de Canadees Joseph Fernando (2018) die het begrip ›zero-proces‹ introduceert in verband met trauma. En er is de Vlaamse Bion-kenner Rudi Vermote (2015) die spreekt over een ongedifferentieerde zone van oneindigheid in onze psyche. Empirische neurowetenschap komt bij hem metapsychologie vervangen. Hij refereert daarbij niet aan trauma, maar naar het domein van de psychose en het pre-verbale. Het is bij wijze van spreken de oceanische oersoep waarin moleculen tot primitieve levensvormen conglomereerden.

In Freuds *Droomduiding* was er al een prille gedachte over een symboliserende functie van de droom die aan het lustprincipe voorafgaat. Maar vooral na hem kwam de focus meer te liggen op het vermogen te dromen dan op het decoderen van de droom. Als beta-elementen niet ›gedroomd‹ geraken blijven ze ons op stomme wijze bestoken. Freuds verwerping en evacuerende vormen van projectieve identificatie zijn dan in tegenstelling tot symbolisering de regel. Fernando gewaagt hier van zero-procesdenken. Ruwe en rauwe ervaring wordt (niet gelijkend maar identiek) herhaald. Deze herhalingsdwang kan slechts door de heilzame tussenkomst van rêverie/alfa-functie worden doorbroken.

Door de meeste psychoanalytici worden diepe, vroege en ernstige psychopathologische fenomenen gelijkgesteld. Ook later trauma kan ons echter volgens Fernando naar een psychologisch steentijdperk terugkatapulteren. De inhouden van het zero-pro-

ces blijven in een bevroren staat. Ze ontberen de eindeloze beweging en interactie kenmerkend voor de verschuivingen en verdichtingen van het primaire proces. Ook de hogere integraties, abstracties en het talige denken van het secundaire proces ontbreken. Zero-proces is het domein van het dodelijk diabolische (etymologisch: wat scheidt/splijt).

Ook het model dat Rudi Vermote voorstelt behelst een psychisch functioneren in verschillende lagen: van ongedifferentieerd/oneindig naar gedifferentieerd/eindig. Vertrekkend vanuit het structurele model van de psyche door Freud komt Vermote tot een driedeling: het bewuste, het verdrongen onbewuste en het oer-onbewuste. Dit laatste is het onkenbare onbewuste waar er nog geen representatie is, met vormeloze en ongedifferentieerde emotionele ervaringen. Vermote vindt de gradiënt oneindig-eindig beter bruikbaar dan het onderscheid bewust-onbewust. De lagen die eindig zijn staan voor de rede, het logische denken. De tussenzone (met gemengde eindige en oneindige lagen) staat voor dromen, vrije associatie en spel, en de oneindige voor gevoelens, ervaringen en intuïtie. In het oneindige ontbreken causale verbanden, bijvoorbeeld omdat (Vermote 2015, p. 3) ›een deel van het oneindige ook oneindig is‹. Daartegenover kan het bewuste, talige, secundaire proces vergeleken worden met het eindige, omdat er wel vaste verbanden zijn.

Fernando en Vermote kunnen we speculatief als volgt met elkaar verbinden. Het zero-proces c.q. het oneindige kenmerken zich door *repetitie* en *dissolutie* en als kracht is *ontbinding* overheersend. Het primaire proces staat in het teken van *associatie* en hier staat *binding* in het zenit. In het secundaire proces zijn *argumentatie* en *verbinding* de regel. Driftmatig is er door dit alles heen een gradiënt van dood- naar levensdrift.

Naar verluidt moet je de zaken zo eenvoudig mogelijk maken, maar niet eenvoudiger. Een maximum aan betekenis genereren met een minimum aan betekenaren levert ook (economisch) plezier. Dit soort schrijven beweegt zich dan moedwillig tussen twee stoelen én naast de bank. Laverend tussen lust- en realiteitsprincipe, wil het verleiden en opleiden tegelijk.

Literatuur

- FERNANDO, J. (2018). Trauma and the zero process: Clinical illustrations. *Psychoanalysis*, 29(3), 37-45.
- VERMOTE, R. (2015). Een geïntegreerd psychoanalytisch model in het licht van enkele neurowetenschappelijke bevindingen. *Tijdschrift voor Psychoanalyse & haar toepassingen*, 21(1), 3-12.